ڊاڪٽر نسيم اختر

قومن جي ترقيءَ ۾ مادري ٻولين جو ڪردار
The role of mother languages in the development of nations

Abstract:

A nation is a group of people, whose costumes, traits, common peculiarities of life, etiquettes, rituals and ethics are part of culture. These are collective identification and the most important aspect is having language. Means there should be a common language for communication. Because culture and language have a close relation with each other. Language is not merely a source of expression, but it is a social life identification for a nation, country and then people of a specific area's culture and etiquettes. A language is a biological gift for any child, he gets that from his/ her parents. That becomes a part of his/her consciousness and unconsciousness. If a child gets an education in his/her mother tongue he will accept it so soon. The standards of understanding of the different aspects of knowledge and things would be quite clear. The child will get the milestone of his study through continuous education. But his/ her medium of instruction should be mother tongue. The culmination of his thought is related to his surrounding culture and atmosphere that provides him a collective wisdom. Learning in your mother language plays a major role in the development of a nation.

The research paper highlights the educational importance of mother tongue in the development of nations.

لفظ 'قوم' جي لغوي معنيٰ 'فرهنگ آصفيہ (لغت)' ۾ هن ريت آهي:

"ماڻهن جو گروهہ، فرقو، خاندان، ڪل (ڪڙم)، خيل، خانواده، جاتي، نسل، نزاد، ذات وغيره." جڏهن تہ 'قوم' جي صفت 'قومي' ٿيندي، جنهن جي معنيٰ آهي: 'هڪ مذهب يا ملت يا ملڪ يا سلطنت جا ماڻهو.' ٻين لفظن ۾ وطني، ڏيهي[1]، 'قومي' (صفت) مان لفظ 'قوميت' نڪتو آهي، جڏهن تہ عربي زبان ۾ لفظ 'قوم' ئي 'قوميت' جي معنيٰ ۾ ڪتب اچي ٿو.

'اردو دائره معارف اسلاميہ' ۾ ڄاڻايل آهي تہ:

"لفظ 'قوم' اهڙيءَ معنيٰ ۾ ڪتب آيو آهي، جنهن جو مفهوم 'لوڪ' (اردو: لوگ) جي هاڻوڪي تصور جي ويجهو وڃي پُڄي ٿو ۽ لفظ 'قوم'، عام ماڻهن لاءِ هن معنيٰ ۾ ڪم اچي ٿو جنهن معنيٰ ۾ انگريزي زبان جو

لفظ 'People'، فرينچ ٻوليءَ جو لفظ 'Gens' ۽ جرمن جو 'Leute' ڪتب ايندو آهي. ٻئي طرف لفظ 'قوميہ' (عربي) يا 'قومپرستي'، اصل ۾ قبائلي اصليت جي ڄاڻ ڏئي ٿو ۽ انهن ماڻهن جي هڪ گروهہ لاءِ استعمال ٿئي ٿو جيڪي هڪ ئي نسل (جد) هئڻ جا دعويدار هجن. هيءُ اصطلاح هڪ قبيلي لاءِ بہ ڪم ايندو آهي، جن جا فرد هڪ ئي ابي ڏاڏي جا هجن. هڪ ماڻهوءَ جي قوم اُن جا پائيبند (برادريءَ) وارا هوندا آهن."[2]

هڪ اصطلاحي، پر ترقي يافتہ 'قوم' جي حوالي سان وصف هن ريت آهي:

"A large arrogate of people united by common decent history, culture or language, inhabiting a particular country or territory."[3]

جڏهن تہ هڪ ٻيءَ وصف ۾ هن ريت وضاحت ڪئي وئي آهي:

"A nation is large group or collection of people with common characteristics attributed to them including language, traditions, mores (customs) habitus (habits) and ethnicity."[4]

جڏهن تہ هڪ قوم مان مراد ماڻهن جو هڪ اهڙو گروهہ آهي، جنهن جي ثقافت، عادتون، جنهن جي زندگيءَ جون عام خصوصيتون، آداب، روايتون ۽ اخلاقيات، جيڪي سندن ثقافت جو حصو آهن، اهي سندن گڏيل سڃاڻپ هجن ۽ سڀ کان اهم نُڪتو تہ سندن زبان هڪ هجي، يعني زندگيءَ ۾ رابطي جو وسيلو هڪجهڙو، هڪ زبان هجي، ڇو تہ ثقافت ۽ زبان جو تمام گهرو ناتو آهي، هتي مختصر طور رڳو ڪُليي (قاعدي) طور بيان ڪجي ٿو:

Culture + Language = Behaviour + Language Behaviour

هاڻي ان الڳ زبان ۽ الڳ قوم جي نُڪتي کي قرآن پاڪ مان مطالعو ڪجي ٿو:

وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقُ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ وَاخْتِلافُ أَلْسِنَتِكُمْ وَأَلْوَانِكُمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لآيَاتٍ لِّلْعَالِمِينَ

(سورة الروم 30 ,22)

ترجمو: "۽ انهن (قدرت جي) نشانين مان آسمانن ۽ زمينن کي پيدا ڪرڻ، ۽ توهان زبانن ۽ رنگتن جو ڌار ڌار هئڻ آهي. عقل وارن لاءِ انهن (ڳالهين) ۾ (ڪوڙ ساريون) نشانيون آهن."[5]

دين اسلام جو ’دستورِ حيات‘ بہ الڳ زبان ۽ الڳ قوم جو تصور پيش ڪري ٿو. تسليم ڪري ٿو ۽ عقل وارن لاءِ ان ۾ فهم ۽ فراست جي ڳالهہ ڪري ٿو.

هاڻي ’ڏار زبان‘ جي مفهوم کي سمجهڻ جي ڪوشش ڪجي ٿي تہ زبان صرف اظهار جو وسيلو ئي نہ آهي، پر اُها خاص ماڻهن (قوم) جي، خاص علائقي (وطن) جي ۽ پوءِ اُن علائقي ۽ ماڻهن جي روايتن، ادب ۽ سماجي زندگيءَ جي سڃاڻپ آهي. ان ڳالهہ کي وارث سرهنديءَ هيئن بيان ڪري ٿو:

> ”زبان، اظهار جو ذريعو هئڻ سان گڏ ڪنهن قوم جي روايتن، اخلاقي قدرن ۽ تهذيب، ثقافت جي آئينہ دار بہ هوندي آهي، ان ڪري ڪنهن ’قومي زبان‘ لاءِ ضروري آهي تہ اها قوم جي سمورن طبقن جي گڏيل اظهار جو وسيلو هئڻ ڪانسواءِ قوم جي روايت ۽ ثقافت جي امانت دار بہ هجي، جيڪڏهن ڪا زبان انهن بنهي خاصيتن جي حامل نہ آهي تہ اها ڪنهن بہ ريت ’قومي زبان‘ جو درجو حاصل ڪرڻ جي اهل نہ ٿي ٿي سگهي.“[6]

هاڻي، اها ’قومي زبان‘، مادري زبان کان بهتر ڪا ٿي ئي نہ ٿي سگهي، ڇو تہ ٻار جيڪا زبان مُنڍ کان، يعني خاص ڪري ماءُ جي هنج ۾ ٻڌي ٿو ۽ پوءِ اها ڳالهائي ٿو ان کان پوءِ هو ڪيترين بہ زبانون ڇو نہ سکي وڃي، سندس ’بنيادي زبان‘، لاشعور ۾ مرڻ وقت بہ اُها ئي رهندي.

جڏهن تہ نوم چومسڪي چوي ٿو تہ: ”Language is Biological“ تہ اُن جو مطلب ٿيو تہ هو ماءُ جي يا پيءُ جي زبان جي ڳالهہ ڪري ٿو.

هاڻي اها چند ڇاڻ ڪڏهن سائنسي (Scientific) ٿيندي آهي ۽ ڪڏهن سماجي ٿيندي آهي، جيڪڏهن اُن جي وضاحت ڪئي وڃي تہ هڪ هنڌ اُن جي تشريح هن ريت ملي ٿي:

> “A Language from which another language is descended; parent language also called mother language.”[7]

آڪسفرڊ ڊڪشنريءَ ۾ مادري زبان جي وضاحت ڪجهہ ريت ملي ٿي:

Mother Language:

1. “The language which a person has grown up speaking from early childhood.

2. Mother Tongue: The first language that you learn when you are a baby rather than a language learned at school or as an adult."[8]

هاڻي جيڪا زبان ڪنهن ٻار کي حياتياتي طور (Biological) ملي ٿي، سا مائٽن کان ملي ٿي، اها اُن جي شعور ۾ لاشعور جو حصو آهي، جيڪڏهن انهيءَ زبان ۾ بنيادي تعليم ڏني ويندي ته ٻار اُن کي هڪدم قبول ڪندو. سندس شين ۾ علمن کي سمجهڻ جو معيار يعني سمجهڻ جي سطح understanding level بلند ٿيندي. اهو ٻار لاڳيتو پڙهڻ (خواندگيءَ) سان علميت جو سفر طئي ڪري ويندو. جڏهن خواندگي (پڙهائي) ۾ علميت سندس بنيادي زبان ۾ هوندي، سندس سوچ جي بلندي، سندس آسپاس جي ثقافت، جتان سندس زبان وڏي ويجهي هوندي، ۾ لڪل آهي. اها ئي ٻار کي مجموعي سوچ عطا ڪندي، جيڪا عملي صورت ۾ ڪنهن به قوم جي ترقيءَ جو ڪارڻ بڻجي سگهي ٿي. مادري زبان جي اهميت کي اُجاگر ڪرڻ ۾ اهميت کي ڄاڻڻ لاءِ 'منهنجو داغستان' هڪ اهم ڪتاب آهي.

رسول حمزاتوف پنهنجي ڪتاب 'منهنجو داغستان' ۾ 'زبان' جي سري هيٺ تمام سٺيون ڳالهيون بيان ڪيون آهن. هُن موجب ته:

"هُو هڪ ڳوٺ مان گذريو پئي، ته ڏٺائين ته جابلو علائقي جون رهاڪو به قبائلي عورتون پاڻ ۾ وڙهيون پئي، اُن جهيڙي دوران هڪ عورت، ٻيءَ کي بد دعا ڏني ته: "الله! تنهنجي ٻارن کي اُن انسان کان محروم ڪري، جيڪو کين پنهنجي زبان سيکاريندڙ آهي." ان کان پوءِ ٻي مائيءَ به ساڳي ريت اُها بد دعا ٻئي نموني ورجائي ۽ چيو ته: الله ڪري توهان وٽ هڪ به اهڙو ماڻهو نه بچي، جيڪو تنهنجي ٻارن کي زبان سيکاري سگهي!"[9]

پنهنجي زبان ۽ تهذيب سان محبت ۽ اهميت جي هيءَ اها علامت آهي، جنهن جي جهلڪ قومن جي پنهنجن جهيڙن ۾ تڪرارن ۾ به ڏسڻ ۾ اچي ٿي. اسان پلي هن واقعي کي جابلو ۽ قبائلي علائقن جي پراڻن وقتن جي تهذيب چئي نظر انداز ڪري ڇڏيون، پر حقيقت هيءَ آهي ته ٻين قومن جي زبان ۽ تهذيب اختياري ڪري هڪ قوم، اصل قوم جي غلام يا اُن جو مڪمل حصو ته بڻجي سگهي ٿي، پر پنهنجي ظاهري سجاڻپ سان گڏ اُن ترقي يافته قوم جو درجو ڪڏهن به حاصل ڪري نه ٿي سگهي.

پاڪستان ۾ وسندڙ عوام اڪثر ستن ڏهاڪن کان ان مفروضي ۾ قيد آهي ته ان جي ترقي ۽ ڪاميابي اولاهين / مغربي تهذيب ۽ اُن جي زبان اختيار ڪرڻ ۾ آهي. اسان کي اهو به احساس نه رهيو ته اوله جي جنهن غير فطري ترقي ۽ ڪاميابيءَ

جي دور ۾ اسان سنڌن زبان ۽ تهذيب اپنائي آهي، ان جو اثر اسان جي پنهنجي نسل جي سوچ ۽ فڪر تي ڪهڙو پيو آهي؟ نئون نسل اهو سوال پيو اٿاري ته جڏهن ڪيس سڀڪجهه مغرب کان عطا ٿي رهيو آهي ته پوءِ تاريخ اسلام جو ڇا مطلب! ۽ ان ڳالهه جو تذڪرو ڪرڻ مان ڪهڙو مطلب. جڏهن ته هن خطي ۾ ڪڏهن سنڌن پنهنجي سياسي، معاشي ۽ سماجي سڃاڻپ رهي آهي، پر جن کي ياد آهي، سي پنهنجن بزرگن جي هن قومي ۽ تهذيبي اثاثي کي ان اميد سان هڪ بوجهه طور ڍوئي رهيا آهن. ته شايد هن واٽ تان ڪو قافلو گذري ۽ کوهه ۾ تڙپندڙ يوسف کي بادشاهه جي محل تائين پهچائي ڇڏي.

مادري زبان بابت امجد اسلام امجد لکي ٿو:

> ”سڄيءَ دنيا جا تعليمي ماهر ۽ نفسيات دان ان ڳالهه تي سهمت آهن ته اٽڪل اٺن ورهين تائين انساني ٻار جو ذهن شين، انهن جي ماهيت، خاصيتن ۽ بنيادي حسي تجربن کي جنهن بهتر ۽ ڀرپور انداز ۾ پنهنجي ماءُ ٻوليءَ ۾ سکندو آهي ۽ سمجهندو آهي، اهو ڪنهن ٻئي طريقي سان ممڪن نه آهي. ماءُ ٻوليءَ جي شگفته وضاحت هيئن به ڪبي آهي ته ماڻهو ڪٿي ڪٿي به رهي، ’سَت زبانيو‘ يا عالم فاضل ٿي وڃي، اهو گار ۽ خواب هميشه ماءُ ٻوليءَ ۾ ڏيندو ۽ ڏسندو آهي.“[10]

اولهه وارن لاءِ وري به سنڌن پنهنجي تهذيب ان لاءِ به وقتي طور تي ڪارائتي ٿي سگهي ٿي، ڇو ته سنڌن سوچ ۽ زبان ۾ هڪجهڙائي ۽ هم آهنگي ڏٺي وڃي ٿي، جڏهن ته خود اولهه جي پنهنجي ماده پرست تهذيب به ختم ٿي رهي آهي. شايد اُهي پنهنجو رستو ڳولي به وٺن. جهڙوڪ سموري دهشتگرديءَ جي منفي پروپيگنڊا جي باوجود اولهه ۾ اسلام تيزيءَ سان مقبول ٿي رهيو آهي، پر جنهن فڪر ۽ سوچ سان اسان سنڌن زبان کي اختيار ڪيو آهي، ان ۾ هڪڙو نقص آهي ۽ اُن نقص يا عيب جي ڪري اسان مادي ۽ ذهني طرح سنڌن غلاميءَ جا اهل ته ٿي سگهون ٿا، پر سنڌن اڳواٽي ڪڏهن نه ٿا ڪري سگهون. جيڪڏهن اسان روءِ زمين تي ڪجهه ترقي يافته ملڪن جي ترقيءَ ۽ ڪاميابيءَ جي پيٽ ڪنداسون ته اهو ڏسون ٿا ته برصغير هندو پاڪ (يعني هندستان) جو خطو جيڪڏهن ڪڏهن عروج تي پهتو به ته اهو مسلمانن جو دور هو ۽ مسلم حڪمران پنهنجي اسلامي تاريخ جا پابند رهيا آهن.

جن قومن جي پنهنجي تاريخ هوندي آهي، اُهي پنهنجي ان تاريخ کي ياد رکندا آهن. انهن جي پنهنجي زبان هوندي آهي، سنڌن پنهنجو نصب العين هوندو آهي

۾ پوءِ اهو نصب العين ئي قومن جي عروج جو ڪارڻ بڻبو آهي. پر پنهنجي تهذيب ۾ زبان کي وساريندڙ پنهنجي تاريخ ۾ نصب العين کان بہ محروم ٿي ويندا آهن.

هاڻي آزاديءَ کان پوءِ هڪ ڀيرو وري اسان وڏيڪ زوال طرف مائل آهيون تہ ان جو ڪارڻ ان کانسواءِ ٻيو ڇا ٿي سگهي ٿو تہ مسلم ۾ انگريزي دور حڪومت کان پوءِ اسان ماڻهن جي ڪا نج قومي ۾ تهذيبي سڃاڻپ نہ رهي آهي، جيڪا اسان کي پنهنجي نصب العين طرف مائل ڪري. شايد اهو ئي سبب آهي جو هاڻي هتي هر شخص پنهنجي ذاتي مفاد کي عزيز رکندي، مغرب جي مادي فتني جو غلام بنجي چڪو آهي. ان جي ابتڙ آمريڪا، جيڪو تقريباً پندرهين صديءَ ۾ ملاحن جي تلاش جي ڪري وجود ۾ آيو ۽ صرف ٽن سؤ سالن ۾ تاريخ جي بلند مقام تي پهتو تہ اُن جي ترقي بہ يورپ جي انهن پناهگير قومن جي ڪري ٿي سگهي، جيڪي هڪ قديم تاريخ ۾ تهذيب جون پابند رهيون آهن. انهن سالن تائين پوئتي پيل مقامي ڪاري چمڙيءَ وارن ماڻهن جي تقدير بدلائي ڇڏي. اهڙيءَ ريت اسرائيل 1947ع ۾ قائم ٿيو آهي، جنهن جي قائم ڪرڻ ۾ برطانيا اهم ڪردار ادا ڪيو هو، اهو چاهي تہ عالمي طاقتن برطانيا ۽ آمريڪا کي خوش ڪرڻ لاءِ اهڙيءَ طرح انگريزيءَ کي اسرائيلي رياست جي زبان قرار ڏئي سگهي ٿو، جهڙيءَ ريت برطانيا کان آزادي حاصل ڪرڻ کان پوءِ پاڪستان ۾ ٿيو (جنهن جو نتيجو اڃا تائين اسان ڀوڳي رهيا آهيون). پر يهودين پنهنجي قومي ۾ تهذيبي خودداريءَ کي برقرار رکندي هڪ نصب العين هيٺ پنهنجي بہ هزار سال پراڻي زبان عبرانيءَ کي ئي رائج ڪيو ۽ يورپ جي سر سبز ۾ شاداب علائقن مان لڏ پلاڻ ڪري، فلسطين ۾ وڃي وِيٺا آهن. رڳو اسرائيلي قوم ئي ڇو چين جو مثال بہ ملاحظي لاءِ ڏئي سگهجي ٿو.

ڳالهہ رڳو آمريڪا ۽ اسرائيل جي ناهي، پر اها هڪ عالمي حقيقت آهي تہ دنيا جي هر قوم ۾ ملڪ، جن جو ٻين ملڪن تي قبضو رهيو آهي، جهڙوڪ روم، فارس، يونان ۾ عرب کان پوءِ هڪ ڀيرو وري روس، فرانس، برطانيا، چين وغيره پنهنجي عروج جو مرحلو طئي ڪيو تہ اُن ۾ انهن قومن جي پنهنجي زبان ۾ تاريخ جو اهم ڪردار رهيو آهي، جنهن ۾ ماءُ ۾ مادري زبان اهميت جي حامل آهي.

’منهنجو داغستان‘ (ڪتاب) مان ورتل اقتباس مان زبان سان گڏوگڏ هڪ سبق ٻيو بہ ملي ٿو تہ قومن جي ترقيءَ ۾ نسلن جي تربيت بہ ڏاڍي اهم ٿيندي آهي ۽ ان تربيت ۾ ٻار جي ماءُ ۾ ان جي سوچ جو جيڪو ڪردار هوندو آهي، ان جو اثر سڄيءَ قوم تي پوندو آهي. اقبال، جيڪو شروعاتي حالتن ۾ مغرب کان گهڻو مرعوب هو، جڏهن هن مغرب کي بنهہ ويجهڙائيءَ کان ڏٺو تہ کيس اهو احساس ٿيو تہ مغربي ماءُ

پنهنجي جنهن زبان ۽ تهذيب جي ڪري مغرب کي عروج جي واٽ ڏيکاري آهي، پوئين نسلن پنهنجي انهن ڏيئرن کي، جيڪي سياڻي پنهنجي ٻارن جون مائرون بنجي سگهيون ٿي، ڪين بازار جي زينت بڻائڻ شروع ڪيو آهي. ان تي اقبال چيو:

تمہاری تہذیب خود اپنے خنجر سے خود کشی کرے گی

جو شاخ نازک پر آشیانہ بنے گا، نہ پائدار ہوگا۔

9 سيپٽمبر 2001ع واري واقعي کان پوءِ هيءَ ڳالهه مغربي مفڪرن به لکڻ ۽ سمجهڻ شروع ڪئي آهي ته:

Why the west is loosing war against terrorism?

يعني 'مغرب دهشتگرديءَ خلاف جنگ ڇو پيو هارائي؟'

ان جو هڪ ڪارڻ زبان آهي ۽ ٻين لفظن ۾ مغربي ماءُ جي پنهنجي ڪُک جو غير محفوظ رهڻ آهي، جيڪو سندن مستقبل جي خانداني ورثي کي تباهه ڪرڻ ڪانسواءِ رهي نه ٿو سگهي. خاندان جي تباهي، قومن جي تباهي آهي. قومن جي تباهي، تهذيبن جي تباهي آهي، تهذيبون تباهه ٿينديون آهن ته ان قوم جي تاريخ ڪڏهن به محفوظ نه ٿي رهي سگهي ۽ پوءِ اهڙين قومن جي جدوجهد جو نصب العين ان ڪانسواءِ ڪجهه به نه ٿو رهي ته اهي مادي ضرورتن جي پورائي لاءِ زمين تي فساد برپا ڪن، جو اڄڪلهه آسپاس نظر اچي ٿو. مغرب هن وقت اُن مادي ۽ تهذيبي بحران مان گذري رهيو آهي ۽ مغربي ماءُ کي پنهنجي ٻارن کي ٻُڌائڻ لاءِ ان جو ڪو به پڪو پختو جواب نه آهي ته عرب دنيا ڪين برو ڀلو ڇو ٿي سمجهي؟ جڏهن ته عربن جي نئين نسل کي سمجهائڻ لاءِ سندن ماءُ وٽ افغانستان کان وٺي ايران، عراق، لبيا، صوماليا، فلسطين ۽ هاڻي شام جهڙا سوين داستان آهن. سچ ته اهو آهي ته جڏهن ڪنهن قوم جون ڌيئرون سجاڳ ۽ سندن عصمتون محفوظ ٿين ٿيون ته اهڙي ماءُ جي ڪُک مان صلاح الدين ايوبيءَ جهڙا جانباز پيدا ٿين ٿا. چون ٿا ته صلاح الدين ايوبيءَ جي پيءُ نجم الدين ايوبيءَ جڏهن پنهنجي شاديءَ ۾ دير ڪئي ته سندس استاد کيس چيو ته جيڪڏهن تون چاهين ته آءُ امير سلطنت جي ڌيءُ سان تنهنجي نڪاح جي ڳالهه ڪريان، پر نجم الدين ورائيو ته اها منهنجي لائق نه آهي. آءُ هڪ اهڙي ڇوڪريءَ سان شادي ڪرڻ گهران ٿو جنهن جي ڪُک مان هڪ سپهه سالار پيدا ٿئي ۽ اهو بيت المقدس کي آزاد ڪرائي. ان دوران استاد جي گهر جي در تي ڪنهن دستڪ ڏنو ۽ اُها هڪ نوجوان دوشيزه هئي. ان ڪجهه چيو ته اُستاد ورائيو ته مون تو لاءِ هڪ رشتو موڪليو هو، تو اُن کي ڇو ٺڪرايو؟ ڇوڪريءَ چيو ته هو منهنجي لائق نه هو. مون کي ته هڪ اهڙو نوجوان گهرجي، جنهن جي اولاد کي مان تربيت ڏيان ۽ اهو وڏو ٿي 'بيت

المقدس‘ آزاد ڪرائي. نجم الدين دروازي جي اوٽ ۾ اها ڳالهہ ٻڌي ورتي جڏهن اها ڇوڪري رواني ٿي وئي تہ نجم الدين استاد کي چيو تہ مون کي اها ڇوڪري پسند آهي. اُستاد چيو تہ اها ڇوڪري صفا غريب آهي. نجم الدين چيو تہ پر هن ڇوڪريءَ ۾ منهنجي زال بنجڻ جون سموريون خوبيون موجود آهن.

رسول حمزاتوف پنهنجي ڪتاب ۾ هڪ واقعو بيان ڪيو آهي تہ:

”پيرس جي سفر ۾ هو هڪ هم وطن مصور سان مليو جنهن بابت سندس خاندان کي يقين هو تہ هو مري چڪو آهي. واپسيءَ تي هن جڏهن مصور جي مائٽن جي ڳولا ڪئي ۽ ان جي ماءُ سان مليو تہ ڪيس حيرت ٿي سندس پٽ جيئرو آهي. مصور جا مائٽ ڏکويل ڇهرن سان ڳوٺ جي هڪ گهر ۾ هن جي چوڌاري اچي، پنهنجي اُن سپوت جي ڪهاڻي ٻڌڻ لاءِ گڏ ٿيا. جنهن هميشہ لاءِ پنهنجي وطن کي خيرباد ڪيو هو. مصور جي مائٽن، سندس وطن ڇڏڻ جو ڏوهہ تہ معاف ڪري ڇڏيو هو پر ڪين اهو ڄاڻي خوشي ٿي هئي تہ سندس پٽ جيئرو آهي. اوچتو مصور جي ماءُ حمزاتوف کان سوال ڪيو تہ: هن تو سان ڳالهہ ٻولهہ تہ پنهنجي ٻوليءَ ۾ ڪئي هوندي نہ؟“ حمزاتوف چيو تہ: ”اسان ترجمان ذريعي ڳالهہ ٻولهہ ڪئي، مون روسيءَ ۾ ڳالهہ ٻولهہ ڪئي ۽ تنهنجي پٽ فرينچ ٻوليءَ ۾ ڳالهايو!“ ماءُ اهو ٻڌي، هڪدم پنهنجي مُنهن تي حجاب ڍڪي ڇڏيو جهڙيءَ ريت پهاڙي علائقن ۾ مائرون پنهنجي پٽن جي موت جي خبر ٻڌي، پنهنجا ڇهرا ڍڪي ڇڏينديون آهن! هڪ ڊگهي خاموشيءَ کان پوءِ ماءُ چيو تہ: ”حمزاتوف! تون غلط آهين منهنجي پٽ کي مُئي تہ مدت ٿي وئي آهي. جنهن سان تون مليو هئين اهو منهنجو پٽ نہ رهيو هوندو، ڇو تہ منهنجو پٽ ان زبان کي ڪڏهن بہ وساري نہ ٿو سگهي، جيڪا مون کيس سيکاري هئي!“(11)

ان بابت حمزاتوف وڌيڪ لکيو تہ هڪ ماءُ لاءِ پنهنجي پٽ جي زنده هئڻ جي خبر خوشخبريءَ جو ڪارڻ تہ هئي، پر جڏهن هُن اهو ٻڌو تہ سندس پٽ پنهنجي مادري زبان وساري ڇڏي آهي، اها خبر ان ماءُ لاءِ حادثي جي خبر بڻجي وئي!

سوال اهو آهي تہ جيڪڏهن اهو ئي واقعو پاڪستان ۾ رهندڙ هڪ ماءُ سان پيش اچي تہ ڇا ان جو ردعمل بہ اهڙو ئي هجي ها؟ شايد هوءَ خوش ٿي دعا ڪري ها تہ ’اي الله تون وڏو مهربان ۽ ڪرم نواز آهين. جو تو منهنجي دعا قبول ڪري ورتي ۽

منهنجو پٽ آمريڪي انگريزي ڳالهائڻ لڳو آهي...! اها هڪ تلخ حقيقت آهي ۽ اهو ئي اڄڪلهه اسان جي مائرن ۽ ڏيئرن جون ترجيحات آهن ۽ ڪاميابيءَ جو تصور بنجي چڪو آهي، جن کي اهابہ ڄاڻ نہ آهي تہ هو ڪير آهن. سنڌن ٻوليءَ ۽ ثقافت جي ڪيتري اهميت آهي ۽ سنڌن نصب العين ڪهڙو آهي يا ڪين پنهنجي اولاد کي ڇا بڻائڻو آهي، جيڪو هن ملڪ جي ترقيءَ جو سبب بڻجي سگهي ٿو!

حوالا:

1. احمد دهلوي، سيد. مولوي (مرتب) 'فرهنگ آصفيہ'، جلد 3 ۽ 4، لاهور، سنگ ميل پبليڪيشنز، 2002ع، ص 402-403.
2. 'ارو دائرة المعارف الاسلاميہ'، جلد 16/2، لاهور، شعبہ اردو پنجاب يونيورسٽي، مارچ 2004ع، ص 448.
3. https://medium.com/complexity-liberalism/the-anti-nation-deee81762306
4. https://en.wikipedia.org
5. القرآن، سورة الروم، 22:30.
6. 'اردو هندي زبان و بيان': (لساني مقالات)، اسلام آباد، مقتدره قومي زبان، جون 1989ع، ص 4.
7. www.dictionary.com
8. http://en.oxforddictionary.com
9. حمزاتوف، رسول، 'ميراداغستان'، مترجم: اجمل اجملی، فکشن ہاؤس، لاہور، 2005ع، ص62.
10. http://www.express.pk/story/640208
11. حمزاتوف، رسول، 'ميراداغستان'، مترجم: اجمل اجملی، فکشن ہاؤس، لاہور، 2005ع، ص62.